
Geestelijke verzorging als beroep

Over ambivalenties van de professionalisering

De geestelijke verzorging heeft zich in de afgelopen jaren geprofessionaliseerd. Stefan Gärtner reflecteert over de ambivalenties die dit meebrengt, en spoort geestelijk verzorgers aan om zich daar bewust van te zijn.

Stefan Gärtner

GEESTELIJK VERZORGERS ZIJN PROFESSIONALS. Sinds de jaren 1960 heeft hun discipline een professionalisering golf meegemaakt, nadat met de ontzuiling van de samenleving de confessionele grondbeginselen van het traditionele pastoraat hun kracht verloren. Er was behoefte aan een nieuwe vorm van legitimatie. Dat kon door geestelijke verzorging als beroep in de seculiere instellingen te positioneren. Hiervoor moest iemand zich net als de andere beroepen professioneel opstellen. Zodoende probeerden geestelijk verzorgers om de eigen positie binnen de zorgsector te waarborgen zonder langer een beroep te doen op de levensbeschouwelijke genootschappen.

Intussen is de beroepsgroep erin geslaagd om een vaste plek binnen het publieke zorgstelsel te veroveren, al moet ze soms wel vechten om de eigen expertise voor het voetlicht te krijgen. Ook dit hoort bij de professionalisering van de geestelijke verzorging. Ik wil in dit artikel de vraag aan de or-

de stellen welke andere neveneffecten deze heeft – effecten die bij geestelijk verzorgers wellicht herkenning oproepen. Ik wil inzicht verschaffen in zulke bijwerkingen van het professionaliseringsproces en de lezers hiervan bewust maken. Vervolgens kunnen deze zelf bepalen hoe zij concreet omgaan met de verschillende ambivalenties van hun beroep, zoals tussen routine en authenticiteit, tussen interdisciplinaire samenwerking en zelfstandigheid, tussen persoon en rol, tussen specialisme en generalisme of tussen nabijheid en distantie op de werkvloer.

Mijn vertrekpunt is dat professionaliteit geen doel op zich is maar een functionele waarde heeft: ze moet er met andere woorden toe bijdragen dat geestelijk verzorgers mensen in vaak moeilijke situaties in hun leven competent kunnen begeleiden. Ten tweede ga ik ervan uit dat professionalisering in principe noch positief noch negatief is. Professionaliteit is niet automatisch uit den boze

maar ook geen wondermiddel dat alle problemen in de geestelijke verzorging kan oplossen. Het gaat om een ambivalent fenomeen.

De noodzaak om als professional authentiek te zijn

Een eerste ambivalentie van geprofessionaliseerde geestelijke verzorging heeft te maken met authenticiteit. Om geloofwaardig te zijn mag een professional niet slechts een rol spelen, want dat hebben zijn of haar patiënten en cliënten snel door. Voor geestelijk verzorgers geldt de professionele 'oprechtheidseis' (Hochschild, 2004, p. 52). Zij moeten, met andere woorden, niet slechts met kennis en kunde handelen maar ze moeten handelen met hart en ziel. Geestelijke verzorging veronderstelt niet alleen een specifieke deskundigheid, ze kan niet zonder persoonlijke betrokkenheid. Sterker dan bij andere beroepen verwachten mensen van een geestelijk verzorger een bepaalde houding: woord en daad, binnen- en buitenkant, moeten met elkaar overeenstemmen. Hierbij passen concrete functie-eisen zoals de permanente bereikbaarheid, de fluïde grens tussen werk en privéleven of aanpassing van het gedrag aan de beroepscode en de geldende kwaliteitsnormen, zoals deze in 2015 door de VGVZ opnieuw zijn vastgesteld in de Beroepsstandaard Geestelijk Verzorger.

Het is een professionele uitdaging om bij het werk authentiek en betrokken te blijven. De eigen spiritualiteit bijvoorbeeld speelt een rol bij geestelijke verzorging. Dat is door het bekleden van deze functie opeens geen privézaak meer. Het kan leiden tot spanningen tussen geloven *because of the profession* en geloven *apart from the profession* (Nauta, 2000). Van een geestelijk verzorger wordt aan de ene kant verwacht dat hij zijn levensbeschouwing kan verwoorden. Aan de andere kant staat deze soms haaks op de invulling die bijvoorbeeld de zendende instantie aan de levensbeschouwing geeft. Dat veroorzaakt afstand tot de genootschappen, omdat de persoonlijke overtuigingen en individuele spiritualiteit niet sporen met hun regels en gewoontes (Smeets & Morice-Calkhoven, 2014).

Sommige patiënten zien een geestelijk verzorger echter nog wel als representant van een geloofsge-meenschap. Niet voor niets worden ze soms gewoon als pastor aangesproken. Menigeen veron-

derstelt overeenstemming tussen de persoon die naast het bed komt staan of mee aan tafel schuift, en de boodschappen die door de zendende instanties worden uitgedragen. Met het oog op het slechte imago van vele religieuze instituties in Nederland kan dit problematisch uitpakken (Halman, 2015). De geestelijk verzorger wordt afgerekend op uitspraken van zijn genootschap waar hij wellicht zelf weinig mee heeft. Maar hij wordt beschouwd als beroepsgelovige: als hij niet meer gelooft in wat zijn kerk verkondigt, wie dan nog wel? Het kan belangrijk zijn deze rol-specifieke verwachting een keer opzij te zetten en de divergenties tussen geestelijk verzorger en zendende instantie te benoemen. Deze openheid zal bij veel cliënten herkenning oproepen.

Een geestelijk verzorger mag als professional niet slechts een rol spelen

Voor een beroepsgelovige blijft het wel lastig om veel twijfels te hebben bij zijn functie. Het is bijvoorbeeld een probleem als iemand geen heil meer ziet in de viering waarin hij of zij voor-gaat. Mensen hebben verwachtingen wat betreft de overtuigingskracht van geestelijk verzorgers. Twijfels mogen er wel zijn, maar niet te veel. Hier komt bij dat geestelijk verzorgers als professionals te maken kunnen krijgen met het vooroordeel dat aan hun authenticiteit iets mankeert, omdat zij zingeving en spiritualiteit louter als beroep bedrijven. Ze worden ervoor betaald door de werkgever en dat kan hun geloofwaardigheid aantasten. Vrijwilligers lijken in dit opzicht veel oprechter.

Voor geestelijk verzorgers geldt dus de vaak onuitgesproken norm om authentiek te zijn. Zij mogen niet louter gesprekstechnieken toepassen, een ritueel schouwspel opvoeren of in een *spiritual assessment* afstandelijk diagnosemethoden hanteren. Ze moeten daar als persoon en met overtuiging achter staan. Het hoort bij hun beroep om deze met grote inzet geloofwaardig uit te oefenen. De bovengemiddelde persoonlijke betrokkenheid is naast het methodische en technische handelen kenmerkend voor een professional.

Professionele routines en methoden

De eis om als professional betrokken en authentiek te zijn, is echter maar één kant van de medaille. Bij geestelijke verzorging als beroep hoort natuurlijk ook dat iemand kan afgrenzen. Geestelijk verzorgers moeten vaak nee zeggen om ja te kunnen blijven zeggen, dus om er echt te zijn voor mensen. Anders raken ze uit evenwicht of overspannen. Hier komt een tweede ambivalentie van de professionalisering naar voren. Aan de ene kant hoort bij geestelijke verzorging dat iemand als persoon present is om geloofwaardig te kunnen werken. Aan de andere kant moet hij of zij afstand bewaren. Die twee kanten mogen niet tegen elkaar worden uitgespeeld. In de geestelijke verzorging moet iemand echte nabijheid kunnen tonen zonder daarbij telkens weer opgeslorpt te worden door de situatie.

Binnen- en buitenkant moeten met elkaar overeenstemmen

In deze ambivalentie komen we een fundamentele verandering van het pastorale beroep tegen (Grethlein, 2009). Pastores beschouwden hun werk vroeger niet als een baan, maar als een opgave die een bepaalde attitude en stijl van leven inhield. Ze deden waartoe ze zich geroepen voelden en wat ze deden was een uitdrukking van wie ze waren. Met de professionalisering van de geestelijke verzorging wordt deze een gewoon beroep, al oefenen vele geestelijk verzorgers dit uit met grote passie. Maar de totale identificatie tussen persoon en pastorale rol in het verleden lijkt vandaag de dag onprofessioneel te zijn. Bij geestelijke verzorging hoort dat de medewerker en de taken die hij of zij uitvoert, op elkaar betrokken zijn maar ook dat het onderscheid tussen beide wordt bewaakt.

Daarbij moet worden verdisconteerd dat de handelingen van een professional tot routines worden. Wat betreft geestelijke verzorging zien we dit terug in de vaststaande liturgische agenda. Een geestelijk verzorger kan in een viering voorgaan zonder dat zijn persoonlijke spiritualiteit de door-

slag hoeft te geven, al speelt deze natuurlijk een rol. Twijfels van de voorganger kunnen door de vaste vorm van een ritueel worden ondervangen. Dat lukt vooral als een geestelijk verzorger niet de ambitie heeft om het ritueel telkens op de individuele patiënt(en) en de situatie toe te snijden. Een ander voorbeeld zijn de routines die een geestelijk verzorger heeft om met mensen in contact te komen en een gesprek op gang te krijgen. Bepaalde situaties komen steeds weer terug. Een professional vertoont een gestandaardiseerd gedrag om deze situaties aan te gaan. De uitdaging is om daarbij als persoon herkenbaar te blijven. Een goede methode maakt vervolgens een gestuurde betrokkenheid mogelijk.

Dat een professional methoden kan toepassen is juist een keurmerk van zijn professionaliteit. Geestelijke verzorging wordt daardoor betrouwbaar. Er ontstaan continuïteit en regelmaat. Het vak wordt vatbaar voor herhaling en objectivering en een beginner kan een methode aanleren. De vrijblijvendheid in de discipline wordt overwonnen. Een ander aspect is dat cliënten en patiënten worden beschermd tegen incompetenties van de professional want ze mogen bepaalde eisen stellen aan zijn of haar functioneren. In de beroepscode zijn bovendien grenzen vastgelegd die misbruik door de professional tegenwerken. Grensoverschrijdend gedrag kan aan de kaak worden gesteld, omdat een professional wordt geacht de geldende regels geïnternaliseerd te hebben.

Een probleem ontstaat als geestelijke verzorging in het publieke zorgstelsel wordt onderworpen aan meetbaarheid, controle en efficiency (Bouwer & De Haar, 2010). Vanuit de instellingen wordt daarbij vooral naar de output gekeken, dus naar het effect dat de handelingen van een professional teweegbrengen. De persoon die de methode gebruikt, doet er eigenlijk niet veel toe. Een andere geestelijk verzorger zou binnen dit gestandaardiseerde raamwerk dezelfde handeling met hetzelfde effect moeten kunnen uitvoeren. Dat staat wel haaks op de wens om persoonlijk betrokken te blijven.

Geestelijk verzorgers zijn daarom vaak kritisch als de werkgever van hen tekst en uitleg vraagt over wat ze doen en wat dit toevoegt aan de doelstel-

lingen van de zorginstelling. Deze eis lijkt alleen over de zichtbare meetbaarheid van handelingen te gaan, maar niet over de binnenkant van degene die de functie vervult. Professionals kunnen op die manier hun bijdrage legitimeren tegenover hun organisatie (Rempel, 2009). Ook geestelijk verzorgers moeten ingaan op deze verwachting, maar het mag niet ten koste gaan van de persoonlijke geloofwaardigheid.

Als hij niet meer gelooft in wat zijn kerk verkondigt, wie dan nog wel?

Het ontstaan van routines, het gebruik van methoden en de gerichtheid op meetbaar resultaat in het publieke zorgstelsel blijken uitdagingen te zijn voor de geestelijke verzorging. Verantwoorde omgang met deze uitdagingen hoort bij dit beroep, wat trouwens ook voor andere professionals zoals artsen, verpleegkundigen, maatschappelijk werkers of psychologen geldt. De passie en persoonlijkheid van geestelijk verzorgers moeten in hun routinehandelingen blijven doorschemeren. Authenticiteit en professionaliteit liggen in elkaars verlengde. Het gaat om een goed evenwicht tussen de professionele oprechtheidseis en de afstand die inherent is aan het optreden als professional in een zorginstelling.

Geestelijke verzorging als specialisme

Een derde ambivalentie van geprofessionaliseerde geestelijke verzorging hangt samen met de laatmoderne individualisering van de levensbeschouwingen in Nederland. De betekenis van religieuze instituties neemt af, de betekenis van een ongebonden spiritualiteit neemt toe. Hieruit ontstaat een kleurrijk publiek waar geestelijk verzorgers mee te maken krijgen. Katholieken bijvoorbeeld zijn vandaag niet meer 'katholiek' zoals vroeger. Een meerderheid van hen wil niet meer bij de kerk horen terwijl ze nog wel gelooft in een hogere, goddelijke macht. Deze uitdaging voor religieuze instituties is veel besproken.

Geestelijke verzorging wil inspelen op de pluriformiteit die uit deze religieuze individualisering

en deinstitutionalisering voortkomt (Peace, 2013). We zagen in de vorige paragraaf dat het kenmerkend voor een professional is dat zijn functioneren deels is gestandaardiseerd. Daarom moeten geestelijk verzorgers met het oog op de levensbeschouwelijke pluriformiteit hun methoden telkens differentiëren om op individuen in te kunnen gaan. In elke routinehandeling moeten voldoende variatiemogelijkheden ingebakken zitten.

Zoals in de inleiding aangestipt, was de professionalisering van het pastoraat ook zelf een reactie op de laatmoderne diversiteit van zingeving, spiritualiteit, levensbeschouwing, geloof en religie. Het traditionele model van zielzorg paste niet meer in een samenleving waarin een radicale ontkerkelijking heeft plaatsgevonden. Er ontstond een kloof tussen christelijke instellingen en seculiere, waarin een geestelijk verzorger niet meer kan verwachten dat hij of zij met een theologische taal zomaar door de patiënten wordt begrepen.

De noodzaak om geestelijke verzorging te differentiëren heeft echter niet alleen te maken met de veranderingen in de levensbeschouwing van de doelgroep. Een gesegmenteerde zorgsector vraagt om maatwerk. Geestelijk verzorgers die vooral met ouderen werken, doen (ook) iets anders dan collega's die met kinderen en pubers bezig zijn. Voor elke setting is een bijzondere deskundigheid vereist. Geestelijke verzorging heeft zich daarom intern gedifferentieerd om op uiteenlopende situaties en doelgroepen competent in te spelen (Walton, 2014). Het ontwikkelen van specialismen is kenmerkend voor de professionaliteit van een beroep.

Hieruit ontstaat als ambivalentie dat het vak steeds meer uiteenvalt. Geestelijk verzorgers worden experts. Dat is soms een must, bijvoorbeeld in de psychiatrie. Hier redt iemand het niet zonder kennis van psychopathologie of therapeutische interventies. Tegelijkertijd roept deze specialisatie de vraag op wat geestelijk verzorgers nog wel onderling verbindt. Hier komt bij dat de pluriformiteit binnen de discipline die op de levensbeschouwelijke diversiteit van de samenleving reageert, deze diversiteit nog versterkt. Geestelijk verzor-

gers bieden bijvoorbeeld in een extramurale samenwerking nieuwe vormen van spiritualiteit aan. Hierdoor draagt geestelijke verzorging zelf bij aan het differentiëren van de levensbeschouwingen in de laatmoderne cultuur, waar ze tegelijk een passend antwoord op wil geven.

Men wordt geacht de geldende regels geïnternaliseerd te hebben

Geestelijke verzorging als specialisme kan dus een teloorgang aan interne cohesie tot gevolg hebben. Dat geldt voor de professionals in de verschillende werkvelden onderling, maar ook voor de scheiding tussen categoriaal en territoriaal ofwel basispastoraat. De professionalisering van de geestelijke verzorging lijkt één van de motoren te zijn achter deze scheiding. Vervolgens ontstaat er een gat tussen de specialistisch geschoolde geestelijk verzorgers en pastores die in het basispastoraat werken en die slechts af en toe worden opgeroepen om een sacrament toe te dienen of om een uitgesproken confessioneel geprofileerde patiënt te bezoeken. De professionalisering van de geestelijke verzorging markeert het afscheid van de vroegere functionele eenheid van het pastoraat. Omgekeerd waarborgt de specialisering van geestelijk verzorgers dat ze op erkenning mogen rekenen binnen de zorginstellingen. Ze worden bijvoorbeeld door de collega's daar gevraagd om interdisciplinair met hen samen te werken.

Concurrentie tussen de professies

Geestelijk verzorgers maken als professionals duidelijk dat ze een bijdrage willen en kunnen leveren aan de doelstellingen van de zorginstelling. Een ambivalentie ontstaat als de samenwerking met andere medewerkers niet soepel verloopt. Hiervoor zijn een aantal redenen aan te voeren die te maken hebben met de bijzondere setting, met een aversie tegen religie of met de voorkeuren en vaardigheden van de betrokken partijen. Meer op de achtergrond werkt concurrentie tussen de beroepen een goede samenwerking tegen, al wordt dit door vele geestelijk verzorgers niet zo ervaren (Smeets, 2006). De financiële mogelijkhe-

den in het publieke zorgstelsel worden krapper en dat wakkert de competitie tussen de verschillende professionals aan.

Geestelijke verzorging moet haar positie vanwege de relevantie van het vak blijven verdedigen om bij de volgende reorganisatie niet buiten de boot te vallen. Het is niet meer voldoende om daarbij vooral te leunen op de wettelijke bepalingen van de overheid. Het helpt ook niet om zich terug te trekken in niches binnen de organisatie zoals de vrijplaats of de liturgie. Een meerderheid van de geestelijk verzorgers kiest bewust voor integratie en voor betrokkenheid bij het primaire proces (Smeets, 2006). Als professional willen ze een volwaardige partner zijn voor de andere beroepen. Geestelijke verzorging wil door het bestuur niet als overbodig worden beschouwd. Er mag geen ander beroep zijn dat haar specialisme net zo goed of zelfs beter kan waarborgen. In een laatmoderne samenleving nemen andere professies over wat vroeger als vanzelfsprekend was voorbehouden aan de religieuze experts. Een voorbeeld is de rituele competentie om fasen van overgang zoals van kind naar volwassen of van leven naar dood te verwerken. Daarvoor kan iemand vandaag de dag bij levensbeschouwelijke freelancers, *event managers* en uitvaartondernemers aankloppen. Een ander voorbeeld is de verschuiving van pastoraat naar *spiritual care* (Nauer, 2015). Deze wordt in andere landen al door psychologen, verpleegkundigen en artsen aangeboden, terwijl in Nederland het klassieke categoriale pastoraat is opgegaan in geestelijke verzorging, dus in *spiritual care*. Desondanks lijkt het niet uitgesloten dat ook hier in de toekomst sprake kan zijn van een dergelijk kannibalisme tussen de verschillende beroepen.

De heldere scheidslijnen tussen de professies worden vager. Dat maakt het aan de ene kant gemakkelijker om in het publieke zorgstelsel goed samen te werken met als doel een integrale hulpverlening voor patiënten en cliënten. Aan de andere kant kan de grensverlegging zoals gezegd leiden tot kannibalisme. Ook in het verleden zijn nieuwe beroepen al ontstaan ten koste van de religieuze professie. Het lijkt erop dat dit proces in de laatmoderne samenleving doorgaat.

Tegelijkertijd is de professionalisering van de geestelijke verzorging een adequate reactie op dit

proces. Om de eigen functie te verdedigen en om voor het belang van hun vak op te kunnen komen, moeten geestelijk verzorgers als professionals worden waargenomen. Dit is bij wijze van spreken de valuta die binnen het publieke zorgstelsel wordt verhandeld. Als een beroep hier niet in mee kan, wordt het niet serieus genomen. Bovendien worden geestelijk verzorgers door de professionalisering competentier en daar hebben mensen baat bij. Ze kunnen meedingen in de competitie met de andere beroepen om de vijandige overname door hen af te weren. Als geestelijk verzorgers zich daarbij oriënteren op bijvoorbeeld economische standaarden, die ook voor andere beroepen gelden, lijkt dit alleen maar consequent te zijn.

Aan de andere kant ontstaat hierdoor het gevaar dat geestelijk verzorgers hun zelfstandigheid willen bewijzen door externe processen van professionalisering inhoudelijk en ook qua terminologie na te bootsen. De toename aan professionaliteit dreigt vervolgens ten koste te gaan van een herkenbare identiteit. In de concurrentiestrijd is het belangrijk dat geestelijke verzorging *unique selling points* heeft. De uitdaging is daarom, een professionalisering vorm te geven die ook het eigen karakter van het vak benadrukt. Wanneer de beroepsgroep zich te sterk zou oriënteren op bijvoorbeeld de therapeutische professie, ontstaat de vraag waarom de taak van de geestelijke verzorging niet door haar mede verzorgd kan worden (Vosman, 2013). In een seculiere organisatie is het daarom cruciaal om andere professies niet louter te imiteren maar ook om zich van hen te onderscheiden.

De systemische ambivalenties van een professionele functie

Deze noodzaak om zich te onderscheiden kan bij geestelijk verzorgers tegenstrijdige gevoelens oproepen. De ambivalentie wordt versterkt doordat hun handelingen op de werkvloer juist verwantschap hebben met het gedrag van andere professionals. Geestelijk verzorgers worden door hun institutionele omgeving in een professionele rol gebracht. Ze vertonen vervolgens het door anderen veronderstelde gedrag. Daarbij horen een zelfverzekerde manier van praten, het zich vanzelfsprekend in de instelling bewegen of zich tijdens de beroepsuitoefening op een kenmerkende wijze kleden.

Een ander aspect is de asymmetrie tussen professionals en cliënten of patiënten. De geestelijk verzorger roept deze asymmetrie op als hij of zij een kamer binnenloopt. Hetzelfde geldt ook voor andere beroepen, zoals arts of verpleegkundige. De onderlinge relaties in het publieke zorgstelsel zijn niet die tussen gelijken, al zouden geestelijk verzorgers dit wel wenselijk vinden. Maar door hun professionele rol wordt steeds weer een complementaire verhouding tot de patiënten gecreëerd.

Complementariteit betekent binnen een asymmetrische relatie dat het gedrag van de professional aansluit bij het passende gedrag van de niet-professional en andersom. Dat komt concreet tot uitdrukking in polariteiten als helpend en hulpbehoevend, actief en passief, superieur en inferieur of wetend en onwetend (Gärtner, 2013). Daarbij moet wel worden bedacht dat complementariteit geen eenrichtingsverkeer is. Een geestelijk verzorger is er dus ook van afhankelijk dat mensen inderdaad een beroep doen op zijn professionaliteit.

Geestelijke verzorging heeft zich intern gedifferentieerd

Ik neem als voorbeeld het voorschot aan vertrouwen dat een patiënt de geestelijk verzorger geeft. Dat heeft niet alleen te maken met hem of haar als persoon maar met zijn of haar functie. De patiënt is bereid om over negatieve gevoelens, intieme problemen of persoonlijke relaties te praten, wat hij normaal niet zomaar zou doen tegen een onbekende. Dit vertrouwen is gebaseerd op het veronderstelde professionele gedrag van de geestelijk verzorger, o.a. op de geheimhoudingsplicht (Karle, 2011). Vertrouwen ontstaat als de professional inderdaad waarmaakt wat een cliënt van hem verwacht, als hij dus handelt als professional. Wie als geestelijk verzorger uit zijn rol valt om de asymmetrie te omzeilen doet iets gekks. Want het gaat om een ander soort vertrouwen dan ten opzichte van vrienden, nabestaanden, kinderen of partner.

Door zijn of haar professionele functie wordt een geestelijk verzorger dus vastgepind op een bepaald gedrag. De ontmoeting is er een tussen een professional en iemand die een beroep doet op

zijn of haar expertise. Dat kan een voordeel opleveren zoals het genoemde voorschot aan vertrouwen waardoor de communicatie sneller *to the point* komt. Aan de andere kant kan de roltoekenning een belasting zijn als een medewerker zich niet thuis voelt in zijn functie of als hij door professionele mankementen die functie niet kan invullen. De systemische subject-object-structuur van een geprofessionaliseerde hulpverlening staat gelijkheid in de weg. Het gaat om het asymmetrische contact tussen een professional en een niet-professional. De patiënt of cliënt heeft een probleem en hij mag verwachten dat hij deskundig wordt geholpen.

Professionals en vrijwilligers

Een laatste ambivalentie van geestelijke verzorging als beroep heeft te maken met het onderscheid tussen professionals en vrijwilligers. We hebben dit punt al aangestipt. Geestelijke verzorging kan als professie worden losgekoppeld van wat mensen gewoon doen voor elkaar en de zorg die ze dragen. Op het macroniveau van de laatmoderne maatschappij komt hierin een functionele differentiatie tot uitdrukking. Er zijn verschillende sociale systemen die telkens een eigen taak vervullen voor de samenleving als geheel. Elk systeem kent haar eigen deskundigen (Jünemann, 2008), beroepscode, typisch jargon en eigen initiatieprocedures. Er ontstaan belangenorganisaties, een gesystematiseerde kennis en kunde, wetenschappelijk onderzoek, een bepaalde attitude, een ambacht met voor de discipline kenmerkende standaarden en meestal ook eigen werkkleding. Dat alles symboliseert het monopolie van de professionals. Alle anderen worden tot leken op dat gebied.

Geestelijke verzorging als beroep bestaat niet los van dit proces. Hierdoor kan de inzet van vrijwilligers, maar ook van vrienden of nabestaanden voor patiënten als minder deskundig worden beschouwd – door de professionals maar ook door de mensen zelf. De onderlinge zorg voor elkaar wordt subtiel afgekeurd omdat alles over de kam van de professionele deskundigheid wordt geschoren. Vrijwilligers gaan het gedrag van de geestelijk verzorger kopiëren. Ze treden op als semiprofessionals want er lijkt maar één weg te bestaan om mensen effectief te helpen.

Geestelijk verzorgers dragen hier onbewust aan bij door hun handelen te omkleden met een aura van complexiteit en exclusiviteit. Dat gebeurt door een bepaald jargon te spreken dat door leken niet wordt begrepen, of door een probleem zo specifiek te definiëren dat het alleen door een deskundige verholpen lijkt te kunnen worden. Ze hanteren de kenmerken van een professie. Patiënten worden tot complexe casussen die een professionele begeleiding nodig hebben. Vrijwilligers durven niet te beginnen aan bepaalde taken, al hebben ze de expertise daarvoor in huis. Het zelfvertrouwen om dit te doen, is hun afgepakt door de attitude van de professionals.

Krappere financiën wakkeren competitie tussen professionals aan

De passieve opstelling van de vrijwilligers verhoogt wederom de status van de beroepskracht. Net zoals mensen dit gewend zijn op andere gebieden, doen ze wat betreft zingeving, spiritualiteit en levensbeschouwing een beroep op een expert. Geestelijke verzorging wordt onderdeel van de laatmoderne *vicarious religion*: je hebt daar een deskundige voor nodig die religie voor anderen vertegenwoordigt (Davie, 2007). De bijdrage van vrijwilligers lijkt als antwoord op deze behoefte minder waard te zijn. In het geval van nood moet iemand terugvallen op echte vakmensen.

Op deze wijze klappt de professionaliseringsval dicht. De aanwezigheid van beter opgeleide specialisten voor alle taken binnen het publieke zorgstelsel lijkt het engagement van gewone mensen minder belangrijk te maken, terwijl het juist op de agenda van de participatiemaatschappij staat om dit engagement te stimuleren. Dat is ook wat de meeste geestelijk verzorgers willen. Kennelijk ondermijnen zij deze wens echter zelf door zich als professional te gedragen. Ze stralen onbewust uit dat wat vrijwilligers doen, ondergeschikt is aan wat zijzelf doen. Zo bevestigen ze hun superieure positie als deskundigen.

Ook patiënten en cliënten wensen vervolgens dat een ‘echte pastor’ met hen komt praten. Geestelijk verzorgers kunnen door dit verwachtingspatroon geleidelijk worden tot expertocraten. Ze vergeten dat hun deskundigheid niet op zich belangrijk is maar een functionele waarde heeft, opdat mensen goed worden geholpen. En ze vergeten dat het ook bij hun takenpakket hoort om de vrijwilligers te begeleiden, hen waar nodig bij te scholen en hen een hart onder de riem te steken.

Besluit

Uit onze analyse blijkt dat de professionalisering van de geestelijke verzorging een adequate manier is om zich als beroepsgroep te handhaven binnen het laatmoderne publieke zorgstelsel. Het is geen optie om terug te vallen op een andere vorm van legitimatie of op pastoraat oude stijl. Tegelijkertijd werd een aantal onbedoelde neven-effecten van dit proces duidelijk. Geestelijke verzorging als beroep roept specifieke spanningen op. We hebben gezien dat deze negatief en positief uitpakken, ze zijn dus ambivalent. Het hoort bij de professionaliteit van geestelijk verzorgers om zich bewust te zijn van deze ambivalenties. Vaak komt het erop aan om de uitersten te vermijden en een goede balans te creëren van routine en authenticiteit, van interdisciplinaire samenwerking en zelfstandigheid, van persoon en rol, van specialisme en generalisme of van nabijheid en distantie. Zodoende maken geestelijk verzorgers de toegevoegde waarde van hun professionaliteit vruchtbaar voor mensen die een beroep op hen doen.

Stefan Gärtner, Dr.habil., is universitair docent voor praktische theologie aan de Universiteit van Tilburg

Literatuur

- Bouwer, J., & Haar, B. de (red.) (2010). *Kwaliteit van zorg. Optimaal zonder levensbeschouwing?* Assen: Koninklijke Van Gorcum.
- Davie, G. (2007). Vicarious religion. A methodological challenge. In N.T. Ammerman (red.). *Everyday Religion. Observing modern religious lives* (pp. 21-37). Oxford – New York: Oxford University Press.
- Gärtner, S. (2013). De pastor: tussen macht en onmacht. *Collationes*, 43, 311-326.
- Grethlein, C. (2009). *Pfarrer - ein theologischer Beruf?* Frankfurt am Main: edition chrismon.
- Halman, L. (2015). Patterns of European religious life. In S. Hellemans & P. Jonkers (red.). *A Catholic minority church in a world of seekers* (pp. 21-70). Washington: The Council for Research in Values and Philosophy.
- Hochschild, M. (2004). Komplizen des Unterschieds: die Hauptberuflichen in der Kirche. *Theologie der Gegenwart*, 47, 50-56.
- Jünemann, E. (2008). Führungskompetenz und Professionsethik. Werte-Kultur und unternehmerischer Erfolg. In N. Schuster (red.). *Management und Theologie. Führen und Leiten als spirituelle und theologische Kompetenz* (pp. 315-330). Freiburg/Br.: Lambertus.
- Karle, I. (2011). *Der Pfarrberuf als Profession. Eine Berufstheorie im Kontext der modernen Gesellschaft*. Stuttgart: Kreuz Verlag.
- Nauer, D. (2015). *Spiritual Care statt Seelsorge?* Stuttgart: Kohlhammer.
- Nauta, R. (2000). Dubbelspel. Ambt en professie in het pastoraat. In H. Beck, R. Nauta, & P. Post (red.) *Over spel. Theologie als drama en illusie* (pp. 260-290). Leende: Damon.
- Pearce, M. J. (2013). Addressing religion and spirituality in health care systems. In K.I. Pargament, A. Mahoney & E.P. Shafranske (red.). *APA handbook of psychology, religion, and spirituality. Volume II* (pp. 527-541). Washington: American Psychological Association.
- Rempel, C.G. (2009). Spiritual care in public and faith-based hospitals. In D.S. Schipani & L. Dawn Bueckert (red.). *Interfaith spiritual care. Understandings and practices* (pp. 113-126). Kitchener (Ontario): Pandora Press.
- Smeets, W. (2006). *Spiritual care in a hospital setting. An empirical-theological exploration*. Leiden & Boston: Brill.
- Smeets, W., & Morice-Calkhoven, T. (2014). From ministry towards spiritual competence. Changing perspectives in spiritual care in the Netherlands. *Journal of Empirical Theology*, 27, 103-129.
- Vosman, F. (2013). Geestelijk verzorger in 2015: naar de bron of naar de bliksem?. In S. van Erp & H. Goris (red.). *De theologie gevierendeeld. Vier spanningsvelden voor de theologiebeoefening in Nederland* (pp. 119-136). Nijmegen: Valkhof Pers.
- Walton, M. (2014). Met de omstandigheden rekening houden. Differentiëring van geestelijke verzorging. *Handelingen*, 41(3), 39-48.